

Новосьолова Валентина Іванівна,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу
навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ

МЕТОДИ ДОСЛІДНИЦЬКОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Глобальні зміни способу життя, мислення, спілкування, бачення майбутнього є викликом, але водночас і величезною можливістю, що забезпечує умови для адаптації до зовнішнього середовища, задоволення творчих, духовних та емоційних потреб здобувача освіти. Тому необхідно підготувати учнів до можливостей та викликів ХХІ століття. Освітній процес має бути насамперед спрямований на розвиток таких якостей як дослідницька активність, критичне мислення, вироблення вміння знаходити нестандартні рішення, а також здатність їх змінювати й адаптовувати в навчальних та життєвих ситуаціях. Для того щоб навчити учнів адаптуватися до різноманітних життєвих умов і бути успішним, нам необхідно змінювати традиційні методи навчання, які відповідатимуть вимогам сучасності.

Упровадження Державного стандарту базової середньої освіти [1, 2020], який реалізує концептуальні засади Нової української школи [2] і ґрунтується на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» надало імпульсу для досягнення ефективності шкільної модернізації. У новому Держстандарті закладено базові знання й вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів. Окрему групу в їх перелікові складають вимоги, у яких передбачено формування навчально-дослідницьких умінь здобувачів освіти. Зокрема зазначено, що учень або учениця в процесі навчання: досліджує індивідуальне мовлення, використовує мову для власної мовної творчості, спостерігає за мовними та літературними явищами, аналізує їх [1]. Отже, чільне

місце в чотирьох групах умінь у Держстандарті відведено навчально-дослідницьким.

Дослідницьке навчання в умовах реалізації концептуальних засад Нової української школи передбачає поєднання оптимальних методів формування навчально-дослідницьких умінь, які сприятимуть виробленню навичок самоосвіти впродовж життя, створенню позитивної мотивації учнів та учениць до освітнього процесу та стимулюванню пізнавальної активності й самостійності їх у процесі вирішення конкретної практичної задачі, розвитку пізнавального інтересу до вивчення мовних фактів, явищ і процесів та здатності займати дослідницьку позицію, творчому переосмисленню мовного матеріалу й самостійному пошукові нових знань.

Основним шляхом формування навчально-дослідницьких умінь учнів є організація дослідницької діяльності, зокрема застосування дослідницького методу. Означений метод навчання передбачає творче застосування знань, оволодіння методами наукового пізнання, формування досвіду самостійного наукового пошуку.

Навчально-дослідницька діяльність учнів на уроках української мови являє собою активний системний пошук необхідної інформації, який ґрунтується на опрацюванні різних надійних джерел текстової і графічної інформації (довідкової літератури, енциклопедичних і лінгвістичних словників, наукової, публіцистичної, художньої літератури, довідкових медіаресурсів тощо), що даватиме змогу самостійно розкривати основні властивості мовних одиниць і явищ, розрізняти основну й додаткову інформацію, аналізувати й порівнювати мовні одиниці різних рівнів, оцінювати здобуті результати освітньої діяльності тощо.

Найефективнішим, на наш погляд, складником дослідницького навчання є метод спостереження над мовою і мовними фактами, який передбачає усвідомлене сприймання, зіставлення, аналіз, синтез, узагальнення і систематизацію вивчених мовних явищ і понять (їх ознак, структури, функцій, сфер уживання). Використання методу спостереження дає змогу здобувачам

освіти осмислювати, сприймати й усвідомлювати мовні явища й факти, наблизити освітній процес до потреб життя, самостійно вирішувати повсякденні життєві ситуації.

Використовуючи метод спостережень, можна донести до усвідомлення учнями певну суму знань про мову, не пропонуючи їм готових відомостей, а даючи в певному порядку теоретичний матеріал і організовуючи непомітно для школярів процес осмислення цих відомостей. Наприклад, перед вивченням теоретичного матеріалу теми «Позначення м'якості приголосних» учні міркують над проблемними запитаннями (*Чому слова бюро і б'ють, свято і черв'як пишемо по-різному і чи були життєві ситуації, коли виникали сумніви у написанні слів з такою орфограмою?*). Метод спостереження над мовою можна застосовувати для дослідження широкого кола мовних явищ, оскільки він дає змогу змінювати «поле охоплення» досліджуваного об'єкта, висувати й перевіряти гіпотези. Для прикладу наведемо таке завдання: *«Об'єднайтеся в пари. Користуючись Вікіпедією, дізнайтеся, де в Україні розташована гора Аюдаг. Як перекладаються з кримськотатарської мови два слова, що складають її назву (Ауив Даğ)? Висловіть припущення, чому гора має таку назву»*.

Спостереження над мовою може вестися й після вивчення теоретичного матеріалу. У такому випадку цей метод використовують для розширення кола фактів, що ілюструють і підтверджують вивчене мовне явище. З цією метою можна запропонувати завдання на кшталт: *«Об'єднайтеся в три групи. Пригадайте, що вам відомо про орфографію. За потреби зверніться до Українського правопису. Проведіть конкурс на краще запитання: доберіть і запишіть якомога більше запитань для учасників іншої групи, щоб виявити, що й наскільки добре кожен із вас засвоїв із цього розділу»*. У зазначеному вище контексті доцільно активно використовувати різноманітні медіатексти, після перегляду яких варто запропонувати дослідити, наприклад, мовні засоби образності чи емоційності, найбільш уживані мовні конструкції або зафіксувати і виправити мовні огріхи [Новосьолова, 2020].

Учитель-словесник має допомогти учневі виробити навички здобувати знання під час самостійних спостережень, навчитися загострювати увагу на певному мовному понятті й розвивати вміння аналізувати мовне явище чи факт, робити висновки, формулювати визначення і правила (*«Поспостерігайте впродовж тижня за мовленням своїх друзів і рідних. Зберіть дані щодо особливостей вимови ними слів зі звуками [ч], [щ], [ф] та звукосполученням [хв]. Проаналізуйте зібрані відомості, підготуйте невелике повідомлення за результатами дослідження»*).

Продуктивним, на наше переконання, є метод творчої реалізації, що визначає порядок самостійної творчої діяльності учнів, забезпечує рівень її оригінальності, індивідуальної креативності. Різновидами цього методу є:

а) продукування творів, що передбачає ознайомлення учнів з творчим завданням, обговорення особливостей завдання, самостійне виконання його, презентацію виконаної роботи, підсумкове обговорення творчої діяльності учня (*«Скориставшись інформацією з перевірених джерел, дослідіть, які рослини є символом різних куточків України. Створіть повідомлення про символи-рослини твоєї родини, села чи міста, презентуйте результати дослідження перед колективом класу, запишіть коментар однокласника чи однокласниці, який найбільше вразив»*).

б) створення проєктів (усвідомлення проєктного завдання відповідної теми, поетапна робота: творче опрацювання інформаційних текстів, аналіз матеріалу, опанування узагальнення, оформлення, захист, загальне обговорення проєкту, підбиття підсумків) [3].

У використанні методів цієї групи слід дотримуватися міри та обґрунтування раціональності застосування їх у кожній ситуації. Ефективність цих методів підвищується за умови поєднання з іншими методами навчання.

Потреба формування навчально-дослідницьких умінь особливо гостро відчувається в умовах запровадження дистанційного навчання як окремої форми навчання та як використання дистанційних технологій навчання під час вимушеного карантину та воєнного стану, адже навчально-дослідницьку

діяльність визначають також як вищу форму самостійної пізнавальної діяльності учнів.

Отже, реалізація дослідницької технології навчання активізує пізнавальну діяльність учнів, але потребує багато часу, специфічних умов, високої педагогічної кваліфікації вчителя, адже учням надається максимальна самостійність, а роль вчителя в умовах реалізації дослідницького підходу до навчання української мови полягає у координуванні напрямку дослідницької діяльності. Учитель-словесник має бути не джерелом та інтерпретатором нової навчальної інформації, а консультантом і помічником учнів-дослідників. Учитель насамперед повинен організовувати самостійну пізнавальну діяльність учнів на уроці, допомогти учням виробити навички здобувати знання під час самостійних спостережень, мотивувати учнів навчатися загострювати увагу на певному мовному понятті й розвивати вміння аналізувати певне явище чи мовний факт, робити висновки, формулювати визначення і правила.

Підсумовуючи, зазначимо, що формування навчально-дослідницьких умінь учнів є важливим складником освітнього процесу в умовах Нової української школи. Необмежені можливості всебічного розвитку особистості учня засвідчують використання сучасних форм і методів організації роботи дослідницького характеру, внаслідок яких активізується навчально-пізнавальна й творча діяльність особистості школяра, формуються його світоглядні переконання, розвивається логічне мислення, творча уява й творчі здібності здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898). URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP200898.html.
2. Концепція «Нова українська школа». URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Новосолова В. І. Особливості формування навчально-дослідницьких умінь учнів на уроках української мови в умовах нової української школи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2021. (8 (346) Ч. 1). С. 181–197.